

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ПРАКТИКИ ЯК ФІЛОСОФСЬКОЇ ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ

Розглянуто поняття методології наукового дослідження та юридичної практики в контексті юридичної науки. Акцентовано на важливості застосування певного методологічного інструментарію для дослідження означеного предмета філософсько-правової розвідки. Визначено комплекс філософсько-світоглядних, загальнонаукових і спеціально-правових методів, який може стати методологічною основою дослідження юридичної практики.

Ключові слова: метод, методологія, юридична практика.

Постановка проблеми. Суспільство перебуває у постійній динаміці – воно розвивається, самоорганізується, еволюціонує, іноді регресує.

Однією з обов'язкових умов гармонійного розвитку суспільства є ефективний спеціально-юридичний вплив на соціальні відносини, що здійснюється з метою їх упорядкування. З огляду на це практичні аспекти правового регулювання привертають до себе особливу увагу.

Практика є однією зі сторін людської активності, якій властивий предметно-чуттєвий характер. Вона дозволяє людині ставити нові цілі, відкривати нові прогресивні можливості, створювати умови для того, щоб ці абстрактні можливості перетворилися в реальні і були здійснені. Практиці притаманна творча роль, бо вона здатна формувати особливу реальність, змінювати якості існуючих матеріальних систем, руйнувати або створювати нові.

Організаційним елементом соціальної практики, структурною складовою, залученою до правової системи суспільства і, зокрема, в процес правового регулювання, є юридична практика.

Цей феномен недостатньо досліджений як філософсько-правова категорія і потребує всебічного аналізу з точки зору наукового пізнання. Зупинимся на одному з його рівнів – методологічному.

Стан дослідження. Юридична практика об'єднує всі правові явища у суспільстві й водночас є елементом правової системи. Дослідження юридичної практики здатне посприяти вдосконаленню правотворчості та правореалізації в країні. Питанням юридичної практики присвячено цілу низку наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених-правознавців, а також практичних працівників, серед них

С. С. Алексєєв, С. Н. Братусь, А. Б. Венгеров, В. Н. Кудрявцев, Л. І. Петражицький, В. П. Реутов, В. І. Леушін, В. Н. Карташов та інші.

Суть окремих аспектів юридичної практики заналізовано в роботах Н. Н. Вопленко, Т. Я. Хабриєвої, А. С. Піголкина, А. Ф. Черданцева, І. Б. Новицького, І. А. Галагіна, С. І. Вільнянського, Г. Г. Александрова, К. М. Гарапшіна, Б. М. Лебедева, В. М. Жуйкова, А. Барака, М. Н. Марченко, Г. Г. Шмельова та інших.

Вивченням функціонування різних видів юридичної практики займалися Л. В. Половова, В. М. Горшенєв, А. В. Міцкевич, Д. А. Гаврилов, Н. Д. Желєзна та інші.

Мета статті – здійснити аналіз методологічної основи дослідження юридичної практики як філософсько-правової категорії та охарактеризувати комплекс методів, який може бути використано для цього.

Виклад основних положень. Юридична практика належить до системи філософських категорій і є частиною культури суспільства. Вона сприяє інтеграційним процесам у правовій системі суспільства, пов'язує суб'єктивні права і юридичні обов'язки, нормативні приписи і прийняті на їх основі рішення. Юридична практика відіграє значну роль у забезпеченні розвитку і функціонування правової системи, сприяє юридичній зміні існуючих суспільних відносин. Її соціально-перетворюючий характер і значимість у процесі правового регулювання життя суспільства проявляються в процесі реалізації властивих їй функцій. Водночас юридична практика тісно пов'язана з юридичною наукою, яка, з одного боку, є самостійною галуззю знання і пізнання. А з іншого – вона, як підсистема юриспруденції, що перебуває в постійному зв'язку з юридичною практикою, відповідає на її запити, готує для неї теоретичні обґрунтування та концепції. Без такого зв'язку юридична наука могла би виродитися в непотрібну схоластику. Водночас юридична практика (правотворення, правозастосування, правоохорона) теж постійно потребує наукових роз'яснень, узагальнень, корекцій. Юридична практика без зв'язку і впливу на неї юридичної науки ризикувала б виродитися в юридичне ремісництво, сухе, формальне застосування закону та його догматичне розуміння. Тобто без взаємовпливу і взаємодії юридичної науки і юридичної практики на суспільство чекали б серйозні небезпеки [1, с. 3–10].

На нашу думку, розглядаючи юридичну практику як філософську категорію, її можна вважати частиною юридичної науки як системи знань та їхнє джерело. А отже, для її дослідження слід застосовувати всю ту методологію, яку використовують і для методологічного

аналізу юридичної науки загалом. При цьому науку розглядатимемо як когнітивне, епістемологічне явище, власне як соціокультурний феномен, який поєднує у собі численні відносини (зокрема економічні, соціально-психологічні, ідеологічні, соціально-організаційні) і завжди опирається на культурні традиції, що склалися в суспільстві, на пануючі у ньому цінності і норми. Метою науки завжди є пізнання істини, а спосіб пізнання цієї істини – наукове дослідження. Безпосередньо процес пізнання – це процес накопичення фактів. Але факти повинні бути систематизовані та структуровані, бо лише тоді вони можуть стати частиною науки. Наукове дослідження, фіксуючи мету, формулюючи предмет і т.п., не може мати стихійний характер. Воно повинно ґрунтуватися на загальнонаукових методологічних підходах. Йдеться про методологічну основу дослідження, на яку нашаровуються спеціально вибрані науковцем для конкретного тематичного дослідження методи.

Назагал «методологію розглядають як: теорію методів дослідження, створення концепцій; систему знань про теорію науки або про систему методів дослідження. Методику розуміють як сукупність прийомів дослідження, що включає техніку і різноманітні операції з фактичним матеріалом» [2, с. 4–5]. Побутує й дещо інше визначення, відповідно до якого методологія наукового дослідження – це вчення про методи, що охоплює аналіз пізнавальних засобів, і значно ширшу проблематику, а саме: що власне пізнається, хто проводить наукове дослідження, чи і наскільки відповідає останнє критеріям науковості та ін. [3, с. 17]. При цьому конкретний дослідник, проводячи певне наукове дослідження, обирає методи з огляду на те, прихильником якої наукової школи (юридичного позитивізму, неопозитивізму, соціології права і т.п.) він є, і ті, які вважає найбільш прийнятними для конкретного дослідження в конкретній ситуації. Він завжди є представником певного соціокультурного середовища. Тут спостерігаємо вплив соціально-психологічних чинників, що визначають науку і вводять у контекст наукового дослідження уявлення про історичний та соціальний тип свідомості, роздуми про особистісний портрет вченого, який проводить дослідження, когнітивні механізми пізнання і мотивацію його діяльності; тобто, узагальнюючи, маємо соціокультурну обумовленість наукового знання. Від трактування філософських принципів залежить обґрунтування методологічного підходу в певному науковому дослідженні. Вибір методів дослідження має принципово важливе значення, оскільки від того, який інструментарій наукового пізнання обрано, багато в чому залежить його результат. Водночас зростання значення методології у вирішенні проблем розвитку спеціалізованого знання є однією з характерних ознак сучасної науки. Отже, можна

стверджувати, що методологія є способом досягнення наукового знання щодо визначеного дослідником предмета дослідження. В цьому контексті суть методології аналізу юридичної практики розуміємо як стратегію наукового дослідження предмета та науковий спосіб досягнення мети.

Методологічною основою дослідження юридичної практики може бути комплекс філософсько-світоглядних, загальнонаукових і спеціально-правових методів, а саме – діалектико-матеріалістичний метод, синергетичний підхід до пізнання об'єктивної дійсності, загальнонаукові (аналіз і синтез, індукція і дедукція, історичний, логічний) і приватно-наукові (системно-структурний, функціональний, порівняльний, статистичний, конкретно-соціологічний, формально-юридичний, метод правового моделювання, правового прогнозування та інші) методи, зокрема:

- діалектичний підхід сприятиме аналізу всіх наявних наукових орієнтацій і позицій щодо розуміння багатогранної сутності юридичної практики як явища;
- історичний допоможе проаналізувати виникнення, становлення та функціонування самого поняття юридичної практики;
- герменевтичний необхідний для формулювання дефініції юридичної практики та обґрунтування її теорії;
- аксіологічний важливий для з'ясування місця та ролі застосування норм і приписів юридичної практики у суспільних відносинах;
- антропологічний потрібний для з'ясування антропо-соціальної зумовленості філософсько-правового виміру юридичної практики;
- гносеологічний може бути використаний у вивченні нормативних підстав філософії юридичної практики;
- концептуально-семіотичний необхідний для дослідження юридичної практики як системи специфічних функціонально зорієнтованих знаків і символів;
- феноменологічний, встановлюючи загальні співвідношення між параметрами, що характеризують явища загалом, сприятиме вивченню механізму відтворення правової дійсності у правосвідомості соціальних суб'єктів, задіяних у юридичній практиці;
- психологічний важливий для дослідження процесів сприймання, пам'яті, уяви, формування навиків щодо сприйняття норм права як результату мисленнєвої діяльності людини і як засобу впливу на ту ж таки мисленнєву діяльність та правосвідомість;
- діяльнісний може бути застосований у контексті функціонального методу та вказувати на склад юридичної практики в розрізі:

правова зацікавленість – правотворець – правосприймач – правовідносини – правові факти – правова поведінка;

- біологічний, соціологічний та психологічний доречні при концептуальній адаптації до вивчення юридичної практики;

- логічний може бути застосований для оцінки наукових концепцій і доктрин, формулювання нових понять і термінів;

- формально-юридичний може бути використаний у розкритті доктрини утвердження принципу верховенства права під час винесення та виконання рішень і приписів у юридичній практиці;

- спеціально-юридичний уможливорює аналіз чинного вітчизняного та міжнародного законодавства з проблематики дослідження;

- порівняльно-правовий може бути застосований для встановлення схожих і відмінних ознак у міжнародних правових нормах, спеціальних законах, прийнятих у різних країнах світу і вітчизняному спеціалізованому законодавстві;

- теоретико-правове моделювання може бути використане для опису моделі винесення та виконання рішень і приписів юридичної практики як складової ідеалу правової держави).

Для формулювання елементів змісту юридичної практики варто вдатися до категорій форми і змісту.

Окрім того, на сьогодні виникла необхідність звернутися до нових методологій, котрі виникли ґрунтуючись на комп'ютеризації, синергетиці та системному підході. Вони розглядаються як нові парадигми в науці, що володіють високим дослідним і пояснюючим потенціалом. Нові парадигми породжують суперечливі ситуації в методології та філософії науки: з одного боку, здійснюються повсюдна комп'ютеризація наукових досліджень, отримання і обробка величезних масивів інформації, програмування досліджуваних процесів, створення математичних моделей, що принципово розширює інструментальні та операційні можливості дослідження; з іншого – зберігається необхідність використання традиційного способу аналізу науки як єдності науково-пізнавальної діяльності та знання. Очевидно, що не всі галузі знання перейшли на комп'ютерне програмування та моделювання, особливо в сфері гуманітарного знання, а висування гіпотез, побудова теорій у будь-якій науці, як і раніше, передбачають творчу і філософсько-методологічну діяльність учених [4, с. 4]. Не можна не згадати також про небезпеку узалежнення застосування юридичних норм від методології розуміння та пізнання юридичної практики загалом.

Висновки. Історія розвитку науки як соціальної інституції – це історія нагромадження та використання знань, які зберігаються у соціальній пам'яті. Наука за своєю суттю є необхідною умовою раціо-

нального управління динамічним глобалізованим інформаційним суспільством і водночас інструментом цього управління. А в умовах глобалізованого суспільства певне коло питань практичної діяльності набуває важливого самостійного значення і потребує поглибленої наукової розробки. На сьогодні методи й технічні засоби аналітичної діяльності у політології, соціології, теорії державного управління і схожих наукових сферах теж динамічно розвиваються, відображаючи соціальні, економічні, політичні та інші зміни в житті суспільства. У сфері аналізу юридичної практики ці зміни помітні мало. Вважаємо, що питання модернізації методологічних засад і принципів у сфері дослідження юридичної практики в умовах інформаційного і постмодерного суспільства потребують свого розвитку. Вся методологічна база, яка може бути застосована для окресленої наукової розвідки, має відповідати принципам всебічності, системності, комплексності, різноманітності, професіоналізму, що забезпечить достовірність отриманих висновків. На перспективу ж слід студіювати питання, які пов'язані з удосконаленням наукового інструментарію аналізу юридичної практики.

1. Костицький М. В. Філософські та наукознавчі проблеми юриспруденції (як науково-практичного комплексу) та окремих галузей юридичної науки / М. В. Костицький // Філософські та методологічні проблеми права. – 2013. – № 1–2. – С. 3–10.

2. Чмиленко Ф. О. Посібник до вивчення дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень» / Ф. О. Чмиленко, Л. П. Жук. – Д.: РВВ ДНУ, 2014. – 48 с.

3. Честнов И. Л. Методология и методика юридического исследования: учебное пособие / И. Л. Честнов. – СПб., 2004. – 128 с.

4. Микешина Л. А. Философия науки: эпистемология, методология, культура: учебное пособие / Л. А. Микешина. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: ИД Междунар. ун-та, 2006. – 445 с.

Цмоць У. О. Методология исследования юридической практики как философской правовой категории

Рассмотрены понятия методологии научного исследования и юридической практики в контексте юридической науки. Акцентировано на важности применения определенного методологического инструментария для исследования определенного предмета философско-правового исследования. Установлен комплекс философско-мировоззренческих, общенаучных и специально-правовых методов, который может стать методологической основой исследования юридической практики.

Ключевые слова: метод, методология, юридическая практика.

Tsmots U. O. Research methodology of legal practice as a philosophical legal category

The article examines a number of concepts, like the methodology of scientific research, law practice as a matter of legal science. The importance of application of specific methodological tools to research the subject of philosophical-legal studies is underlined. The philosophical and ideological, general and special legal complex of methods, namely dialectical materialistic method, a synergistic approach to knowledge of objective reality, general scientific (analysis and synthesis, induction and deduction, historical, logical) and private-scientific (systematic -structural, functional, comparative, statistical, empirical sociological, formal-legal methods for legal modeling, forecasting and other legal methods is defined). In addition, today there is a need to seek new methodologies occurred on the basis on computerization, reciprocity and systematic approach. It is indicated on the dangers of depending of the application of legal norms on the methodology of understanding and knowledge of legal practice in general. It is emphasized that the issue of modernization of methodological foundations and principles in the field of legal practice in the conditions of information and postmodern society need to be developed.

A whole methodological framework that can be applied to the above-mentioned scientific research has to comply with the principles of comprehensiveness, consistency, complexity, diversity, professionalism, ensuring the reliability of the conclusions.

Key words: *method, methodology, law practice.*

Стаття надійшла 5 травня 2016 р.